

Ю. В. Крапива

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Роль прецедентних текстів під час когнітивного оброблення публіцистичного тексту

Крапива Ю. В. Роль прецедентних текстів під час когнітивного оброблення публіцистичного тексту. Статтю присвячено визначенню ролі прецедентних текстів у процесі когнітивного оброблення публіцистичного тексту. Під час дослідження, проведеного на матеріалі статей українського видання «Політика і культура», встановлено функціональне навантаження прецедентних текстів, урахувавши спосіб введення претексту в поверхневу структуру тексту зазначеного типу — експліцитний або імпліцитний.

Ключові слова: *прецедентний текст, когнітивне оброблення тексту, публіцистичний текст.*

Крапива Ю. В. Роль прецедентных текстов в процессе когнитивной обработки публицистического текста. Данная статья посвящена анализу роли прецедентных текстов в процессе когнитивной обработки публицистического текста. В ходе исследования, проведенного на материале статей украинского издания «Политика и культура», определена функциональная нагрузка прецедентных текстов с учетом способа введения претекста в поверхностную структуру текста рассматриваемого типа — эксплицитного или имплицитного.

Ключевые слова: *прецедентный текст, когнитивная обработка текста, публицистический текст.*

Krapiva Yu. V. Role of Precedent Texts in Cognitive Processing of Publicistic Text. The paper in question presents the analysis of precedent text role in the cognitive processing of publicistic text. In the course of this study conducted on the material of the Ukrainian magazine 'Politika i Kultura' articles the function of the precedent texts is considered taking into account the way of the pretext using in the surface structure of publicistic text — explicit or implicit.

Key words: *precedent text, cognitive processing of text, publicistic text.*

Характерною рисою сучасних публіцистичних текстів є введення в них претексту в експліцитному/імпліцитному вигляді [7]. Такі введені фрагменти попередніх текстів є прецедентними текстами [4; 7; 9; та ін.], які виконують функцію «інтертекстуального кореляту» [3].

Мета пропонованої статті — установити роль прецедентних текстів (далі — ПТ) під час когнітивного оброблення публіцистичного тексту.

Актуальність теми дослідження зумовлена підвищеним інтересом лінгвістів до когнітивних механізмів сприйняття та розуміння тексту, зокрема публіцистичного [1; 2; 8 та ін.].

Публіцистичний текст розглядаємо як продукт медіадискурсу — явища, яке реалізується в діалектичній єдності мовних і медійних ознак й утворюється в результаті взаємодії політичних, економічних і культурних чинників [10]. Комунікативна настанова текстів зазначеного типу полягає в тому, щоб передати фактуальну інформації та сформулювати певне ставлення до неї [5].

Матеріалом дослідження слугували статті українського друкованого (за 2004 р.) та інтернет-видання (за 2013–14 рр.) «Політика і культура» (<http://www.pik.com.ua/>).

Під час когнітивного оброблення тексту, публіцистичного зокрема, постійно взаємодіють два процеси: 1) аналіз мовних засобів, їх осмислення й розуміння, у результаті чого відбувається поетапне формування уявлення про тему тексту; 2) антиципація, яка полягає в тому, що зі сприйняттям перших слів тексту реципієнт відразу ж прогнозує архітему тексту, яка належить до певної галузі дійсності, а отже, і до безлічі потенційних текстів, урахувавши цей конкретний текст. Лінія антиципації обернено взаємодіє з лінією осмислення за допомогою механізму коректування. Реципієнт ґрунтується на поверхневій структурі тексту, а процес коректування відбувається на рівні глибинної структури. Саме зміст тексту, виражений на рівні глибинної структури, визначає ментальну модель і регулює перехід до теми тексту [6].

ПТ, наявні в поверхневій структурі тексту, діють як когнітивні стереотипи — стандартні уявлення, пов'язані з використанням цитат, назв, імен, крилатих виразів, знайомих носіям мови і властивих певному етнокультурному дискурсу.

ПТ, «готові інтелектуально-емоційні блоки, зразки, мірки для зіставлення» [4: 220], постають для реципієнта у вигляді певної моделі ситуації, а отже, потенційно можуть бути застосовані до будь-якої ситуації, у якій має місце подібний стан справ. При цьому інтертекстуальні зв'язки сигналізують про джерело смислу шуканого тексту:

«... Та не судимі будете

Українські суди виконують переважно ритуально-обрядову функцію...» [Політика і культура, 2004, № 17].

Цитата з Біблії, що є ПТ у вищенаведеному прикладі, отримує нове осмислення в журнальній статті, яке стає можливим тільки за умови долучання до когнітивного оброблення тексту всіх попередніх знань реципієнта про текст-джерело.

На підставі трансформованої паремії негативну оцінку та трактування надано фактам, наведеним у публікації під назвою *«Уряд знімає передостанню сорочку з держави»* [ПіК, 7.05.2013] (стаття про закон, який передбачає зняти заборону на приватизацію, передання в оренду або інші форми відчуження магістральних газопроводів та інших активів і майна «Нафтогазу»).

У нижченаведеному прикладі в поверхневу структуру тексту введено два ПТ, кожен з яких є стимулом, що активізує в концептуальній системі реципієнта запрограмовані автором статті уявлення, пов'язані з крилатим виразом та образом Остапа Бендера (літературного героя «Дванадцяти стільців» Ільфа і Петрова):

«Як фанера над Парижем

Декілька порівняно чесних засобів заощадити на авіаквитках. Щоб розібратися у хитромудрих хащах численних тарифів та сезонних акцій, мандрівнику іноді треба бути кмітливішим навіть за великого комбінатора» [Політика і культура, 2004, № 18].

Під час когнітивного оброблення публіцистичного тексту прогнозування його теми розпочинається реципієнтом ще на етапі сприйняття заголовку статті. Тому залучення ПТ на рівні заголовку статті (що з погляду архітекτονіки тексту є сильною позицією)

уже на початковому етапі надає можливість сформувати симультанно кілька потенційних ментальних моделей, які перетинаються між собою й урешті-решт подають реферційну ситуацію в тому обсязі, який зумовлено аперцепційною базою реципієнта. Наприклад:

«Шляхами Дон Кіхота

Король Іспанії відзначив чілійського поета Гонсало Рохаса премією Сервантеса. Розмір нагороди, яка має славу іспанського Нобеля, становить понад 90 тис. євро» [Політика і культура, 2004, № 17].

Як бачимо, ПТ з посиленням на загальновідомі прецедентні імена (у досліджуваних текстах як ПТ фігурують переважно факти, що становлять мінімум історико-філологічних фонових знань) є стимулом, що активізує в свідомості й національно-специфічній картині світу реципієнта певні уявлення, пов'язані з їх попереднім сприйняттям й осмисленням.

Розглянуті й подібні випадки є найпростішими стратегіями побудови публіцистичного тексту, а отже, і його когнітивного оброблення, оскільки апелюють до фреймів концептуальної системи реципієнта, у яких зберігається інформація щодо фактів попередньої або сучасної культури.

За умови введення в поверхневу структуру публіцистичного тексту тільки маркера ПТ (власне ПТ подано в імпліцитному вигляді) реципієнт має звернутися до фрейму зі своєї концептуальної системи та розпакувати весь обсяг знань про згаданий журналістом прецедентний феномен.

Наявність ПТ, уведеного зазначеним способом, сприяє креативній діяльності реципієнта, оскільки претекст, що має вербальну репрезентацію в публіцистичному тексті, є своєрідним логічним антецедентом, на підставі якого реципієнт відтворює ті елементи, які набули семантичної компресії:

«Росія все ж позбудеться іноземних інвестицій... Тоді перемога Путіна перетвориться на піррову перемогу» [ПіК, 31.03.2014].

У вищенаведеному прикладі реципієнтом декодується алюзія *«піррова перемога»*, унаслідок чого перемога В. Путіна оцінюється як така, що коштувала значних витрат, які перевищують користь від неї.

ПТ є знаками попередньої або сучасної культури, а отже, їх використання дозволяє долучити до характеристики описуваної реферційної ситуації весь спектр оцінок, пов'язаних з претекстом. Так, у статті під на-

звою «*Леся Орбець — Kinder, Küche, Kirche*» [ПіК, 28.03.2013] відомим висловом німців про три «К» (діти, кухня, церква), що характеризує призначення жінки, автор статті апелює до сталого гендерного стереотипу, за допомогою якого імпліцитно оцінює шанси цієї кандидатки бути обраною мером Києва.

Для когнітивного оброблення тексту з маркерами імпліцитного ПТ реципієнт потребує певних інтелектуальних зусиль та наявності спеціальних знань. Залежно від обсягу спільного епістемологічного фону продуцента й реципієнта публіцистичного тексту, невдача може спостерігатися на будь-якому з етапів декодування ПТ, уведеного в журнальну статтю імпліцитним способом: 1) розпізнання маркера ПТ; 2) ідентифікація претексту, на який є посилання в тексті; 3) модифікація попередньої інтерпретації поверхневої структури тексту; 4) активація введеного ПТ.

Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що залучені ПТ або їх репрезентанти зазнають трансформацій, за яких ключові слова претексту замінені на слова, пов'язані зі змістом статті, як-от: «*І ти, Ганно?*» [ПіК, 5.02.2014] — у публікації під такою назвою йдеться про те, що Ганна Герман підтвердила залежність В. Януковича від В. Путіна; «*І тут Олега понесло...*» [ПіК, 28.03.2014] — повідомлення про те, що Олег Царьов подав документи в Центральну виборчу комісію для реєстрації кандидатом у президенти України.

Прецедентними можуть бути не тільки вербальні тексти, але й тексти різних видів мистецтв, наприклад, живопису: «*Сплотити опозицію зміг «беркутівський» кийок: нарешті «три богатиря» виступлять разом*» [ПіК, 30.11.2013] — йдеться про представників трьох опозиційних фракцій «Удар», «Батьківщина» та «Свобода».

Під час когнітивного оброблення публіцистичного тексту реципієнт не тільки реконструює ПТ, але й інтерпретує його згідно

з індивідуальною концептуальною системою. Звертаючись до ПТ, продуцент розраховує на появу необхідних «запрограмованих» асоціацій (продуцент тексту програмує активізацію саме цих знань реципієнта, бо, конструюючи текст, він передбачає сприйняття фактологічної інформації та її оцінення через певне «вікно», яке відчиняє ПТ). У цьому випадку когнітивне оброблення публіцистичного тексту реципієнтом спирається на принцип апперцепції, за якого нове сприйняття залежить від маси попередніх уявлень у свідомості індивіда. Сучасний масовий реципієнт відрізняється мінімумом історико-філологічних знань, на який і орієнтується продуцент публіцистичного тексту.

Для успішного когнітивного оброблення тексту статті, окрім експліцитно поданих відомостей, важливими є потенційно наявні в концептуальній системі реципієнта знання, які активізуються ПТ. Таким чином, до формування ментальної моделі референційної ситуації тексту залучено асоціації, що виникають у свідомості реципієнта статті. Незважаючи на суб'єктивні відмінності між фреймами, що зберігаються в концептуальній системі окремих реципієнтів, та на індивідуальні конотації стосовно цих референтів, результатом когнітивного оброблення розглянутого тексту є виникнення інтегрованого цілісного уявлення про повідомлювану тему.

Отже, ПТ у публіцистичному тексті є інструментом, який спрощує та прискорює процес когнітивного оброблення текстів зазначеного типу, оскільки введені ПТ сприяють перемиканню з фактологічного контексту думки до ментального, що сприяє економії когнітивних операцій і зусиль реципієнта.

Перспективним, на нашу думку, є продовжити дослідження в напрямку встановлення ролі ПТ у процесі когнітивного оброблення публіцистичного тексту на матеріалі різних мов з метою зіставного аналізу отриманих даних.

Література

1. Александрова О. В. Когнитивно-прагматические особенности построения дискурса в средствах массовой информации / О. В. Александрова // Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования : сб. науч. тр. — Рязань, 2002. — С. 80–83.
2. Дейк Т. А. ван. Язык, познание, коммуникация : сб. статей. / пер. с англ. яз. под ред. В. И. Герасимова; вступ. ст. Ю. Н. Караулова, В. В. Петрова. — Благовещенск : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. — 308 с.
3. Жолковский А. К. Блуждающие сны: Из истории русского модернизма / А. К. Жолковский. — М. : Советский писатель, 1992. — 432 с.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. — 2-е изд., стереотипное. — М. : Эдиториал УРСС, 2002. — 264 с.

5. Крапива Ю. В. Дискурсивные особенности публицистического текста / Ю. В. Крапива // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. — 2005. — № 666. — С. 133–137.
6. Крапива Ю. В. Механізми когнітивного оброблення публіцистичного тексту (на матеріалі україномовних коротких журнальних статей) / Ю. В. Крапива // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. — 2010. — № 910. — Ч.1.– С. 511–515.
7. Крапива Ю. В. Прецедентные тексты в публицистическом дискурсе (на материале украин-, русско- и англоязычных коротких журнальных статей) / Ю. В. Крапива // Слов'янський збірник : збірник наук. праць. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. — Вип.. 17. — Ч. 1. — С. 359–363.
8. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова — К. : ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. — 336 с.
9. Сметанина С. И. Медиа-текст в системе культуры (динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX века) / С. И. Сметанина. — СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. — 383 с.
10. Fowler R. Language in the News. Discourse and Ideology in the Press / R. Fowler. — London : Roulledge, 1991. — 265 p.